

היבטים חברתיים של מדיניות הקבלה לאוניברסיטה – הערות לדו"ח ועדת ניצן¹

מאת אליהו גרבי, פרופ' חבר בפקולטה להנדסה

"מעורבות חברתית" או תפיסה כוללת ?

ועדת ניצן עוסקת בנושא החברתי בגישה וולונטרית המכונה בז'רגון המקומי "מעורבות חברתית". זו גישה פרטנית העוסקת בבודדים משכבות מצוקה. לגישה זו ערך ייצוגי בולט, אך משמעותה המעשית שולית. מדיניות הקבלה חלה על מסות גדולות של מועמדים, ויש לבחון את השלכותיה החברתיות על שכבות רחבות במעמד הבינוני ולא רק על חריגים בודדים משכבות חלשות. הועדה מאתרת קלקולים במנגנון הקיים וממליצה על תיקונים מסוימים, אך היא מקבלת את עקרון הפעולה היסודי שלו - עקרון ההיצע-וביקוש. בכך מגבילה הועדה את הדיון בהיבטים החברתיים של מדיניות הקבלה הנוכחית לשוליים, תוך התעלמות מזרמים מרכזיים.

מצוינות אקדמית או שוק קרטלי ?

המנגנון פועל כיום כך שסף הקבלה לכל חוג מסתגל לביקוש המזדמן לאותו חוג, באילוץ של היצע קשיח. על כן, סף הקבלה אינו נקבע ע"פ שיקולים אקדמיים, אלא בעיקר ע"י כוחות חיצוניים. שוק הקבלה נוטה לתגובה אינפלציונית בתהליך המחזק ביקושים ומגביר את עצמו ברוח האופנה. זהו "משחק סכום-אפס" - סחרור סף הקבלה במקצוע אחד כרוך בצלילת הסף במקצוע אחר. הדבר מגיע לאבסורד בפערים בלתי-סבירים בספי קבלה לחוגים הדומים במהותם האקדמית, אך נבדלים ב"יוקרתם" (טווח ציוני ההתאמה משתרע כיום מ- 450 ועד 730 !). במבט כולל, אין כאן "קריטריון של מצוינות אקדמית" אלא בורסה של שוק המתנהל בהגבל לא הוגן.

סגרגציה אקדמית-חברתית

בשיטה הנוכחית, בעלי הציונים הגבוהים נוטים למקצועות מבוקשים, בהתאם לסולם ה"יוקרה" שקובעת האוניברסיטה עצמה (יוקרה שיווקית שאין לה כל הצדקה אקדמית). עקב המתאם הידוע שבין הישגים בציונים לבין רקע חברתי, כלכלי, משפחתי, ושאר "סטרואידיים חינוכיים", נוצרת אגב כך סגרגציה אקדמית-חברתית בתוך האוניברסיטה עצמה. במקצועות המבוקשים זוכים בעיקר בני שכבות חזקות, בשעה שהמקצועות המבוקשים פחות פתוחים כמעט לכל השאר. אין צידוק אקדמי לאפליה כלכלית-חברתית זו.

במישור האקדמי, הדרוג הנמוך של מדעי היסוד לעומת המקצועות היישומיים עומד בסתירה לייעודה של אוניברסיטת מחקר. האוניברסיטה עצמה אחראית לאפליה קשה בין תחומי הידע בתוכה. יתרה מזאת, למנגנון הקיים השפעה מנוונת על המקצועות הפחות-מבוקשים בתהליך ארוך-טווח הנובע מהחלשות הדרגתית של העוסקים במקצועות אלו. סגרגציה זו אינה מטיבה גם עם המקצועות המבוקשים. מקצועות אלו מאוכלסים באופן מונוליטי ואינם מופרים במגוון היכולות הטמונות ברבדים השונים של החברה.

¹ דו"ח הועדה לבדיקת כללי הקבלה לאוניברסיטה הועבר לעיון חברי הסנאט בדוא"ל בתאריך 22/11/2001.

האקדמיה נשרכת

השפעת כוחות השוק על תהליכים אקדמיים עלולה להיות מסוכנת כמו ההתערבות הממשלתית נגדה מתגייס הסנאט למלחמה. הרי האקדמיה היא שצריכה להנהיג את עצמה ולהשפיע על התפתחות התרבות והמדע, ואגב כך גם על שווקים עתידיים, ולא להשתרך אחרי גחמות השוק של אתמול. המאה העשרים-ואחת הולכת ומסתמנת דווקא כעידן שבו הדת, הרוח, התרבות והחברה, הם כוחות-מניעים חזקים הפועלים בניצב ליכולות הטכנולוגיות למיניהן. אוניברסיטה עצמאית חייבת לטפח עתודה אנושית ברמת איכות דומה בכל תחומי הדעת בתוכה, ללא אפליה ביניהם.

שעבוד החינוך התיכוני

ועדת ניצן מציעה לפצות על קלקולי השיטה הקיימת ע"י עיוותים נוספים, כגון הטלת עומס בחינות נוסף על המערכת התיכונית. החינוך התיכוני משועבד גם כיום יתר על המידה לאקדמיה בתפקיד של סוכן להערכה ומיון של תלמידים עבורה. עקב כך, ה"חינוך" התיכוני מכוון בעיקר לרכישה (תרת-משמע) של מיומנות הצלחה בבחינות, תוך דיכוי ניצנים של סקרנות, חקרנות והטלת ספק. דיכוי זה משתקף אחר כך בדמותו הטיפוסית של הסטודנט הישראלי. דרישות היתר המופרזות לקבלה לחוגים המבוקשים מטילות עומס נפשי מיותר על התלמידים הצעירים בתיכון. הלחץ המצטבר גם בצבא גורם לצעירים ישראלים רבים לחפש מרגוע לנפשם בארצות רחוקות.

עקב זמן ההתיישנות שבין התיכון לאוניברסיטה, רצוי דווקא להחליש את הצימוד בין המערכות ולהקטין את משקל בחינות-הבגרות וציוני המגן. בכך תתפנה המערכת התיכונית להתמודד עם אתגריה האמיתיים - הקניית השכלה ודעת לשכבות רחבות שרובן לא תגענה כלל לאוניברסיטה.

אפליה-מתקנת או תיקון האפליה ?

האפליה מובנית בשיטה הקיימת מעצם טבעה. אפליה זו חלה על מסות גדולות של תלמידים, וגם על תחומי ידע אקדמיים. על כן, מוטב לתקן את השיטה מיסודה מאשר להוסיף עליה עיוותים נוספים. מנגנון האפליה המתקנת יקר, וסופו שהוא מנציח את עצמו. אפליה מתקנת כרוכה בנטל של טיפול פרטני ובבעיות אתיות - בהיצע קשיח, אפליה-מתקנת לאחד גוררת אפליה ממש לאחר !

בנוסף, מדיניות התמיכה אינה עקבית במשך שנותיו של תלמיד נזקק באוניברסיטה. כך לדוגמא, סטודנטים-עולים מאתיופיה חדלו לקבל מלגות קיום והם נאלצים לעבוד למחייתם בעבודות-דחק כדי להשלים את לימודיהם. העדפת תלמיד משכבה חלשה ללא הבטחת תמיכה עקבית - כלכלית, חברתית, ואקדמית - למשך כל תקופת לימודיו, עלולה לגרום שלא-במתכוון לסבל אישי ולתסכול.

הערה לשונית

עיוותי השיטה הקיימת וההצעות לתיקונם, הביאו להתפתחות אייפימיזם אקדמי בביטויים כגון "תכנית יוקרתית", "מצוינות אקדמית", "תלמידים מצטיינים", "העדפה מתקנת", "מעורבות חברתית", "שכבות מצוקה", וכיו"ב. הסכנה במטבעות-לשון אלו שהן הופכות לקודים פנימיים בעלי משמעות סמויה השונה מפשוטם. על אף הכוונות הטובות, שימוש לא-זהיר בביטויים אלו עלול להביא להיסחפות רעיונית קולקטיבית ולהחטאת המטרה.

התיקון

הפתרונות שמציעה הועדה כמו גם אלו המוצעים להלן עשויים לשפר את המצב אך אין בכוחם לעקור עיוותים ואי-שוויון חברתי. להלכה, גם אין זה ייעודה של האוניברסיטה. על כן מוטב לה שתגדיר תחילה את ערכיה היסודיים, ותנהג לפיהם בציבור המועמדים הראויים הבאים בשעריה.

עיקר התיקון המוצע הוא מעבר משיטת הקבלה הנוכחית שעיקרה "סף מסתגל לביקוש בהיצע קשיח", שבה מוצמד הביקוש בשוק לאיכות האקדמית המסופקת, לגישה של "היצע מסתגל לביקוש בסף אקדמי נאות" שתשאף להתאים את הכמות ולא את האיכות לביקוש בשוק.

באופן מעשי, ניתן להציע לסנאט מכלול צעדים בכיוון זה כדלקמן:

(א) הכרה אקדמית בצורך לרסן את ספי הקבלה ולהגביל את טווח התנודה שלהם למידה סבירה. ניתן לעשות זאת ע"י הגדרת ספי מינימום ומקסימום הנכונים אקדמית לקבלה לאוניברסיטה בכללה. ספי הקבלה לחוגים השונים ייקבעו בטווח זה משיקולים לימודיים גרידא שתכליתם היחידה להבטיח סיכוי נאות להצלחה בלימודים.

(ב) בחוגים בהם מסתמן ביקוש-יתר, הנהגת תכניות הרחבה זמניות אד-הוק (כדוגמת התכנית להסבת הנדסאים למהנדסים שפעלה בפקולטה להנדסה במשך שנים אחדות בשנות השמונים. תכנית זו ענתה אז על ביקוש-יתר זמני והיא זכתה להצלחה רבה). תכניות הרחבה זמניות ניתן להקים בשיתוף גורמים חיצוניים, תוך שימוש בטכנולוגיות למידה מתקדמות ובמשאבי הוראה פנימיים וחיצוניים. הרחבה זמנית עשויה להיות מנוף להעסקת דוקטורנטים, אורחים, וסגל בכיר בתנאי שכר משופרים.

(ג) בחוגים בלתי-מבוקשים, עידוד תלמידים מצטיינים באמצעות מלגות ותכניות משופרות.

(ד) כמגמה כללית, איחוד מסגרות הוראה בשנה א' של חוגים קרובים ועידוד ניידות סטודנטים בין חוגים בהתאם להישגיהם ונטיותיהם (שהרי מבחן ההתאמה היעיל ביותר ללימודים אקדמיים הוא הלימודים האקדמיים עצמם). איחוד זה יחסוך גם לאוניברסיטה פעילות-יתר בהקמת תכניות משולבות שעיקר צידוקן אינו אקדמי אלא שיווקי. הוא יאפשר גם גמישות בהליך הקבלה והמיון, והמשכו הרציף של תהליך זה בתוך תקופת הלימודים האקדמיים.

צעדים אלו יאפשרו להבחין נכונה בין דרישות אקדמיות לבין לחצי שוק, ולהשיב להם בנפרד. עוגת הידע תחולק באופן הוגן בין תלמידים הראויים לה משכבות רחבות ומגוונות. המשק הישראלי יזכה להכשרת אקדמאים בכמויות הנדרשות במגוון רחב של איכויות אנושיות. לאוניברסיטה ייחסכו סיבוכי האפליה המתקנת ותשלומי מס-שפתיים לשיפור תדמיתה. ערך ההשכלה-לשמה יזכה לעידוד ראוי ותושג יתר שקיפות והוגנות במערך הקבלה. האקדמיה תוכל להתמסר אז לייעודה – מחקר מדעי והוראה – תוך שמירת יחסים הוגנים עם החברה הורתה.

אליהו גירבי